

Margareta Bašaragin¹

PRIKAZ : Savić, Svenka ur. (2007), *Životne priče žena u Vojvodini: Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919-1955)*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad, 235 str.²

Knjiga *Životne priče žena u Vojvodini: Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919-1955)* nastaje u okviru projekta *Životne priče žena u Vojvodini*, koji realizuje Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ u Novom Sadu (u daljem tekstu Studije) od 1998. godine (sa Svenkom Savić kao koordinatorkom). Ovaj dugoročno osmišljen projekat afirmiše znanja, duhovnosti i iskustva (starijih) žena u Vojvodini iz različitih nacionalnih, verskih i kulturnih zajednica i objašnjava kako se postepeno formirala multikulturna zajednica i kakav je doprinos žena u tom procesu koji traje i danas (Savić 2001, 2007; Tepavčević 2010).

Jedan od osnovnih ciljeva delovanja samih Studija je da proučava i istražuje društveni status žena u umetnosti, kulturi, nauci, istoriji i sl. iz različitih nacionalnih zajednica u Vojvodini i različitog uzrasta sa posebnim akcentom na grupe sa manje društvene moći, danas i u prošlosti (O nama, ŽSI 2020).

Ova knjiga je rezultat obrazovno-istaživačkog rada u Studijama u Novom Sadu (2007) kojim se objedinjuje prenošenje znanja u obliku predavanja i empirijskog istraživanja kvalitativnim metodom životne priče (eng. oral history). Milica Bracić, Bojana Gušić, Suzana Lukovnjak, Slavica Mamuzić, Bojana Medić Vujanić, Danica Novaković, Alenka Oreščanin, Sara Savić, Nina Stanimirov - Vereš, Tamara Stojković, Ivana Strugar - Varga, Marija Vojvodinić i Ljiljana i Živković Tarka pretaču stečena znanja u praksu i sarađuju na izradi ove publikacije.

Sadržaj knjige je organizovan tako što priređivačica, koordinatorka projekta, najpre daje tekstove životnih priča žena hronološkim redosledom (7-222), a na kraju knjige tekst o samom projektu *Životne priče žena u Vojvodini* (223-227), potom slede Spisak saradnika i saradnica na projektu (228), ukupni empirijski „Podaci o intervjuisanim ženama“ (229-231) i „Biografije saradnica“ (232-235).

¹ Prikaz je nastao u okviru izbornog kursa „Interkulturalni i rodni aspekti naracije“ na doktorskom programu rodnih studija na CRS, ACIMSI, 2013. Manje korekture autorka je napravila 2020.

² Knjiga je štampana uz finansijsku podršku Ekumenskog ženskog fonda solidarnosti (WCC Ecumenical Women's Solidarity Fund) i EHO (Ekumenska humanitarna organizacija) iz Novog Sada.

Ukupno je 17 životnih priča žena rođenih (uglavnom) u prvoj polovini 20. veka u Jugoslaviji u rasponu od preko 3 decenije (u periodu 1919-1955) i to u različitim mestima u Vojvodini ili su svoj životni vek tu provode, a izjašnjavaju se kao Hrvatice, Bunjevke ili Šokice. Stoga je ova publikacija mesto susreta žena iz ovih triju etničkih zajednica koje žive zajedno ovde u Vojvodini.

Nakon toga sledi poglavlje pod nazivom „O projektu Životne priče žena u Vojvodini“, u kom koordinatorka projekta obrazlaže razloge nastanka knjige i ciljeve projekta, koji se odnose na prikupljanje životnih priča žena različitih nacionalnosti koje žive u Vojvodini i afirmaciji biografskog metoda u istorijskoj nauci.

U Tabelama 1-3 na kraju knjige se daju ukupni podaci o ženama, i o studentkinjama koje su prikupljale podatke. Tabela sa dokumentacionim podacima o životnim pričama sadrži podatke o imenu, godini i mestu rođenja žene i imena osoba zaduženih za snimanje, transkripciju, redakciju i lektorisanje životne priče, i to po dekadama.

Na samom kraju je spisak publikacija ŽSI i Futura publikacije.

Pojedinačne životne priče u naslovu nose ime žene koja priča svoju životnu priču, godinu i mesto njenog rođenja, a praćene su njenom fotografijom. Grupisane su u četiri dekade prema godinama rođenja, koje definišu istorijski i kulturni kontekst, počev od perioda 1920-1929, razdoblja Kraljevine SHS, preko perioda predratne (1930-1939) i ratne Jugoslavije (1940-1949) do perioda SFRJ (1950-1959). Priče su različite dužine, prikupile su ih različite istraživačice, a u pitanju su žene različite životne dobi.

Ovde detaljnije govorim o životnoj priči kao biografskom metodu korištenom u nastajanju ove knjige. Koncept *životne priče* odnosi se istovremeno i na metodologiju prikupljanja empirijskog materijala i na produkt dobijen takvim postupkom³.

Životnu priču dobijamo polustrukturalnim intervjuom i u procesu nastanka jedne životne priče, koji se odvija kroz šest faza, učestvuje čitav tim saradnika/ca: osobe koje intervjuišu, transkribuju, rediguju, lektorišu, uređuju, a posebno žene koje pričaju svoju životnu priču. One su aktivne saradnice i imaju moć da oblikuju sadržaj i formu svoje životne priče.

U prvoj fazi mentorka obučava saradnice samom metodu, uspostavlja se prvi kontakt sa ženom koju žele intervjuisati i gradi se međusobno poverenje.

³ O metodu životne priče prvi put kod nas izveštava Svenka Savić u knjizi *Vojvođanke (1917-1931): životne priče* (Savić 2001, 7-28). Kasnije, tokom rada Centra za rodne studije na ACIMSI Univerziteta u Novom Sadu se metod životne priče afirmiše u završnim master, magistarskim ili doktorskim radovima studentkinja.

Druga faza obuhvata snimanje razgovora sa sagovornicom – ženom čija se životna priča beleži. Postoje samo unapred određene tematske celine iz života žena u okviru kojih im saradnice postavljaju pitanja (porodica, detinjstvo, školovanje, brak i zasnivanje porodice, svakodnevni život, slobodno vreme, posao, religija, zdravlje i dr.). Međutim, iz date situacije intervjua proističu i nova pitanja koja deluju podsticajno na sam tok razgovora. Žena priča spontano, prilažući po želji fotografije, pisma, spomenare, recepte i sl. kojima svoju priču potkrepljuje. Jedan razgovor traje u proseku oko 90 min. i može se snimati tokom jednog ili više susreta, u zavisnosti od okolnosti i potreba.

U trećoj fazi saradnica snimljeni govoreni materijal transkribuje uz poštovanje osnovnih ortografskih pravila, pri čemu se neverbalni delovi beleže u zagradi (npr. pokazuje fotografiju, maše rukama, upire prstom u knjigu i sl.).

Četvrta faza obuhvata redakciju transkripta, a od velike je važnosti da se sam transkript sačuva u izvornom obliku u što je moguće većoj meri, bez stilskih i gramatičkih ispravki. Potom se tako redigovan tekst šalje ženi na autorizaciju: to znači da ona ima pravo da ga izmeni, izostavi delove ili pak ne odobri njegovo štampanje, bez objašnjenja.

Uz svaku priču u petoj fazi sačinjavaju se tri prateća dokumenta: protokol (koji sadrži detalje o načinu snimanja), biogram (hronološki redosled biografskih podataka u životu žene) i sažetak (date životne priče, koji istraživačima/cama omogućava detekciju elemenata za koje su zainteresovani).

Biogram, sažetak i protokol oslikavaju našu feminističku ideologiju oral history sa ciljem da se životna priča žene sačuva i prikaže u najboljem mogućem svetlu. Treba imati na umu da između transkripta i biograma postoji interakcija do poslednjeg trenutka autorizacije, a da međusobno poređenje biograma i načina na koji žena sebe prikazuje u priči daju podatke za kasniju analizu identitetskih komponenti žene (Savić 2013).

Biogram je najteži za sačinjavanje, pošto se u njemu ogleda identitet date osobe. On se pravi na osnovu transkripta, a delovi koji nedostaju nadopunjujemo podacima koje pronalazimo same ili ih nadopunjuje žena prilikom autorizacije. Važno je da pronađemo odgovarajući jezički izraz koji neće ugroziti njen integritet (Savić 2013).

U šestoj fazi se rukopis lektoriše, štampa i pohranjuje.

Metod životne priče u ženskim i rodnim studijama se koristi kao osnovni kvalitativni metod, inače zanemaren, jer je eksperimentalni metod dobio status 'višeg naučnog ranga'. Treba reći da

ovaj metod obiluje modifikacijama (što je vidljivo i u nizu drugih naziva: studije slučaja, životne istorije, biografski narativi, biografski intervjui i dr.). Dok na primer intervjui održavaju relaciju moći, jer osoba koja intervjuiše, tj. postavlja pitanja, ima moć da odabere pitanje koje je interesuje od intervjuisane osobe, životna priča podrazumeva interakciju među učesnicama zajedničkog događaja u razgovoru: žena koja priča životnu priču i žena kojoj se priča životna priča. Takođe, žena sama odabira o čemu želi da saopšti (Reinharz & Davidman 1996, 126-144). Feministički pristup u životnoj priči omogućava uključivanje sagovornice kao subjekta i koautorke istraživačkog projekta. Žena koja sluša nije neutralna posmatračica, već aktivna slušateljka priče, koja sama po sebi utiče i na nju (Tepavčević 2010: 42). Kroz subjektivno, lično iskustvo stvarnosti pretočeno u priču pojedinačnih žena dobija se jedinstveno svedočenje uz konotaciju neizgovorenog, a u istinitost njihovih priče se ne sumnja. Time se osnažuju ne samo društvene grupe isključene iz glavnog toka istorije, već se i uči jedno od drugog, kako i zašto se nešto desilo, kako se osoba osećala i šta je to značilo za nju.

Knjiga *Životne priče žena u Vojvodini: Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919-1955)* nam pruža uvid u višeslojni društveni, politički, običajni i tradicionalni suživot Hrvatica, Bunjevki i Šokica sa drugima u multietničkoj i multikonfesionalnoj Vojvodini. U fokusu je iskustvo žena i one sada svedoče o prošlim i sadašnjim vremenima neposredno i lično.

Etnički identitet objedinjen kroz naslov žene u knjizi vezuju pre svega za prostor na kom su rođene i odrasle. Stoga je zajedništvo i interakcija sa drugima za njih datost – one koriste *mi* kada pričaju o Srbima, Muslimanima, Nemcima, Mađarima i Jevrejima. Međusoban odnos definišu kao jednak, ravnopravan i sestrinski (bratski):

„Nas su u kući roditelji vaspitali i učili da smo svi jednaki... Ja kažem da sam Jugoslovenka, a da je moj muž Srbin, a moja ćerka isto Jugoslovenka. A moj sin više: - Ja sam Srbin! Niko mi nije protivrečio zbog toga, kako ko želi tako je rekao.“ (Slavica 1928, 60).

Međutim, o svom etničkom identitetu otvoreno se izjašnjavaju, pre svega u okviru pitanja koje se odnose na detinjstvo, porodicu i školovanje:

„Po narodnosti sam Hrvatica, od oca Hrvata i majke Srpkinje.“ (Milka 1934, 131),

Za očuvanje i negovanje sopstvenog etničkog identiteta pored religije zaslužno je i negovanje tradicije i kulturnih običaja u okviru ili izvan kulturnih institucija. Umetnička nota koju pojedine žene nose pronalazimo u pričama Anice (1937), Jozefe (1952) i Jelisavete (1929).

Ni nedovoljno obrazovanje ni nepodsticajna okolina nije sprečila ove samosvesne žene da se predaju svojim talentima i razviju umetničku stranu svoje ličnosti. Jelisaveta sa ponosom ističe da se više od četrdeset godina bavi kolekcionarstvom, prikupljajući pre svega staru bunjevačku nošnju. Njen trud urodio je plodom i taj osećaj sopstvene samosvesti i vrednosti prenosina unuke i praunuke.

„Narodne nošnje je već neke odnela ćerka, al najviše mislim da će nji dve (pokazuje sliku praunuki): Najviše se interesuju i najviše vole pošto su iz Tavnkuta, a to se tamo dosta održava, dosta tamo ima Bunjevaca. Otac im je isto Bunjevac. One se već oblače, ova starija ide igrati, folklor“ (Jelisaveta 1929, 91)

Anica je pesnikinja, koja je rano, još u detinjstvu, postala svesna sopstvene nadarenosti, očuvala je i razvila i pod stare dane doživela da se za njene pesme, većinom religiozne tematike, čuje:

Daj mi veliko srce, Bože, najveće srce od ljudi svi,
da ljubav za ceo svet stati može i vječna ljubav koja si ti.
Toliko veliko srce da kraljevstvo tvoje stati može
i presto sa kog ćeš vladat, ti vječni kralju i Bože.

[...] (Anica 1937, 153).

Jozefa je sebe pronašla u slamarstvu, izvornoj i tradicionalnoj umetnosti ovdašnjih Hrvata i Bunjevaca, koja se vezuje za običaj Dužijance. Uspela je da sa svojim sunarodnicima uvrsti slamarstvo u nastavni plan i program škola i uživa u radu sa decom. Njeni radovi izlagani su čak i u inostranstvu, a saraduje i sa raznovrsnim međunarodnim organizacijama (HKPD Matija Gubec Tavankut 2020):

„U Beču je bila izložba u Nacionalnom etnografskom muzeju, a organizovana je uz pomoć Gradišćanskih Hrvata, zahvaljujući tome što se jedan naš Subotičanin oženio jednom Gradišćankom.“ (Jozefa 1952, 204)

Čitateljke/i mogu iščitavati i ono prećutkivano i podrazumevano u tradiciji žena kao ranjivih društvenih grupacija.

Izrazito patrijarhalno okruženje u kom su stasavale i bivstvovale nije uvek imalo sluha za njihove potrebe, nije uvek pružalo, a tražilo je mnogo. Pa ipak, sve pronalaze lepotu i zadovoljstvo i u najcrnjem segmentu svoga života i osećaju se srećnima na njima svojstven način.

U kolikoj meri se patrijarhalna struktura internalizovala u svesti i ličnosti ovih žena čitateljka govori Katica:

„Meni je više smetalo da budem sama, tako mlada, svako me može nešto pitati, zadirkivati, ne smem ići nikud, pa mi je bolje da sam udata.“ (Katica 1922, 27).

O neravnopravnosti i rodnoj uslovljenosti svekodnevice priča nam Marija:

„Mog muža se imendan slavio, ali moj ne.“ (Marija 1919, 12).

Knjiga nam nudi iskrena i nesputana pripovedanja o detinjstvu na selu u siromaštvu, borbi kroz život za голу egzistenciju, patnjama, bolima, mučnom radu i neizmernoj podršci i ljubavi koje su ove žene pružile svojim najbližima:

„Tamo je bila narodna kuhinja za siromašnu decu. Ja sam rado išla, jer su nas zaista lepo hranili. Ali me je stalno pogađao naziv ustanove na kojoj je krupnim slovima pisalo „Kora suhoh hljeba“. To me i danas još tišti. I mojoj deci uvek pričam kako je težak moj život bio u siromaštini.“ (Slavica 1928, 49).

Kroz životnu priču žena iskazuje sopstveni život svojim rečima i tako stavlja sebe ispred istorijskih događaja i dešavanja o kojima saopštava (Savić 2001, 9), čime neposredna i živa sećanja jedne žene postaju deo glavnog istorijskog toka i doprinose izgradnji kolektivnog identiteta:

„Tu su za vreme okupacije bili Mađari. Nije bilo lako. Mi smo ćutali pa smo naučili da je najbolje da ćutiš! Ne mrzit, al život zajedno. To je najbolje.“ (Marija 1931, 109).

Ni preživljeni strahovi ni opšti sukobi tokom dvadesetog veka nisu poremetili jedan ljudski, sestrinski i prijateljski odnos prema svim žiteljima ovog podneblja.

Danas znamo da je svedočenje Anice iz Gibarca bilo prvo žensko svedočenje o teškoj situaciji u selu devedesetih godina tokom raspada Jugoslavije, kada je u porastu nacionalna mržnja. Znamo da je njena životna priča zabeležena u 2007. godini, pa je tada sećanje na te događaje još živo. To je u 2020. godini značajan i istorijski podatak, ne samo ženski:

„Ovaj što je lekar zaposlio se u Šidu i radio je do devedeset i četvrte godine. Ja bih volela da to ostane zapisano radi čiste istine. Neko je reko kako Srbi i Hrvati zajedno ne mogu. [...] Da, bili smo jedne noći isterani iz našeg doma, došli su i pitali: - Jeste vi Hrvati? Nisu pitali jeste ustaše, nego su pitali: - Jeste Hrvati? Mi smo rekli: - Da. I oni su rekli: - Što pre da se pakujete! Znali smo da se to po selu već radilo, ali nekako mislili smo možda će nas obići, jer nekog i obidu. I pošto smo imali nešto u torbama spakovano, mlađi sin je mogao otići kolima i odnet nešto u Šid. Bili smo naivni da nas neće dirati i ništa iz kuće nismo iznosili. I dođu sa puškama i kažu: - Pakujte se! (Anica 1937, 147-148).

Knjiga *Životne priče žena u Vojvodini: Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919-1955)* veliki je doprinos stvaranju ne samo ženske istorije i istorije za žene – ona ujedno osvetljava do sada neizgovarane ili svesno prećutkivane događaje u prošlosti koji su oblikovali našu sadašnjost. Ona je sastavni deo ostvarenja Studija u dokumentovanju i beleženju životnih priča žena sa vojvođanskog prostora (pogledati spisak).

U svakoj pojedinoj životnoj priči otkriveni su različiti slojevi dijaloga. Mlade žene različitih etničkih zajednica vezuju se međusobno. Stvara se intergeneracijski dijalog, jer bogato iskustvo nudi mlađim generacijama priliku da spozna i proživi svakodnevicu i razume status žene u neposrednom okruženju njihovih baka.

Lista potencijalnih proučavanja koju otvara ova knjiga je poduža, a ona bi neminovno postavila mnogobrojna pitanja postavljajući ženu u centar inetersovanja. Postojanje skrivene i otvorene, pa čak i višestruke diskriminacije žena, u ovom slučaju iz manjinskih zajednica, ne može se opovrgnuti. Upravo životna priča kao subjektivni pristup stvarnosti i njenoj interpretaciji kroz sopstveni identitet, neizostavno doprinosi dekonstrukciji stereotipnih uloga i odnosa u društvu iz kog sami potičemo, a koje teži vrednostima utemeljenim na interkulturalnom dijalogu.

Literatura

Reinharz, Shulamit & Davidman, Lynn (1996). *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press. New York, Oxford.

Savić, Svenka ur. (2001). *Vojvođanke (1917-1931): životne priče*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. Novi Sad.

Savić, Svenka (2013). „Naracija“, predavanje održano 1.06.2013., Filozofski fakultet, UNS, Novi Sad.

Veronika Mitro (2012). „Jedan primer analize teksta: Odnos sadržaja o sebi i sadržaja o drugima u životnoj priči“, *Prilozi proučavanju jezika*, 43, 193-213.

Tepavčević, Tatjana (2010). „Women`s memory project: Methods and politics of the presentation of the memory“, master thesis, Central European University, History Department, Budapest, Hungary.

Internet adrese:

HKPD Matija Gubec Tavankut (2020). „Slamarska sekcija“, <http://www.matijagubec.org.rs/slamarska.htm>, pristupljeno 26.04.2020.

ŽSI (2020). „O nama“, http://www.zenskestudije.org.rs/01_o_nama/o_nama.html,

pristupljeno 26.04.2020.